

ӘОЖ 349.6:502.175

Ж.Д. Ергозова, Б.А. Сериев

I. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, заң факультетінің мемлекеттік және азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының оқытушысы, з.ғ.м. Қазақстан, Талдықорған қ.

I. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, заң факультетінің мемлекеттік және азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының доценті, з.ғ.к., Қазақстан, Талдықорған қ.

E-mail: zhannusik@mail.ru

Қоршаған ортаның сапасын нормалауды мемлекеттік-құқықтық реттеу

Аңдатпа. Ғылыми жұмыстың мақсатына сәйкес қоршаған ортаны қорғау саласындағы мемлекеттік-құқықтық реттеудің мәнін ашып, талдау болып табылады.

Аталған мақсаттарға қол жеткізу үшін қоршаған ортаны қорғау саласындағы мемлекеттік-құқықтық реттеуде мынадай міндеттерді алға қояды:

1. Қоршаған ортаны қорғау саласындағы мемлекеттік-құқықтық реттеуге әртүрлі ғалымдардың берген анықтамаларын саралап, қорытындылау.

2. Қоршаған ортаны қорғау саласындағы мемлекеттік реттеуді жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың құзыреттеріне тоқтала отырып, олардың дұрыс ұйымдастырылуының маңыздылығын ашып көрсету.

Түйін сөздер: Мемлекеттік басқару, мемлекеттік реттеу, табиғи ресурстар, қоршаған орта жай-күйі, нормалау.

Реттеу ұғымы латынның *regula* – норма, ереже және немістің *regulieren* – реттеу, тұрақтылықты сақтау деген сөздерінен шыққан. Нарықтық экономиканы қалыптастыру барысында қоршаған ортаны қорғау саласындағы мемлекеттік-құқықтық реттеу өзінің жетекшілік рөлін сақтауы тиіс [1].

Мемлекеттік басқару мен мемлекеттік реттеудің арасында мазмұндық жағынан ешқандай айырмашылықтар жоқ. Мұнда сөз мемлекеттің экономикалық және өзге де процестерге қатысуының аралық салмағы төңірегінде болуы мүмкін [2].

Табиғатты қорғау мен табиғат пайдалану саласындағы мемлекеттік-құқықтық реттеуді ұйымдастыру мәселелері Қазақстан Республикасының қазіргі дамуы үшін мейлінше көкейкесті мәселелер болып табылады. Экономиканың аса маңызды бір саласы табиғи ресурстарды пайдалану қоршаған ортаны ластаудың тұрақты көзі және халықтың денсаулығы мен экологиялық сауаттылығына

төнген қатер болып табылады. Табиғат пайдаланудың ұтымды тәртібін анықтау, табиғи ресурстарды тиімді басқару үшін оңтайлы құқықтық негіз қалау – бұл қолданыстағы заңда көзделуі қажет міндеттер болып табылады [3].

Қоршаған ортаны қорғау саласындағы мемлекеттік реттеуді ұйымдастыру мәселелері қазіргі таңдағы Қазақстан Республикасының дамуының өзекті мәселелерінің бірі болып табылады [4].

Экология саласындағы мемлекеттік басқару органдарының қызметі белгілі бір басшылық бастаулары негізінде жүзеге асырылады, соған сәйкес мемлекеттің экологиялық саясаты қалыптасады.

Бұл басшылық идеялары, олар жиынтығында белгілі бір мақсаттарға қол жеткізуде мемлекеттің мәнін, негізгі қасиеттерін, ішкі бірлігін білдіруі мемлекеттік басқарудың принциптері деп аталады.

Мемлекеттік басқарудың принциптері белгілі бір қоғам дамуының экономикалық

және әлеуметтік заңдарымен анықталады және қолданыстағы заңда көрініс тапқан. Экологиялық кодексті және өзге де актілерді талдай келіп, экология саласындағы мемлекеттік басқарудың принциптерін:

– адамның өмірі мен денсаулығын қорғаудың басымдығы, халықтың өмірі үшін қолайлы қоршаған ортаны сақтау мен қалпына келтіру;

– табиғи ресурстарға мемлекеттік меншік, мемлекет бақылайтын жерге жеке меншік;

– мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық міндеттерін шешу кезінде қоғам дамуының экологиялық міндеттерін теңгерімді шешу;

– экологиялық тәртіпті қамтамасыз ету үшін экономикалық ынталандыруды енгізу арқылы басқарудың экономикалық әдістерін қолдану;

– экономикалық проблемаларды шешуге азаматтарды, халықты, қоғамдық бірлестіктер мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарын кеңінен тарту және белсенді түрде қатысу жүйесін анықтауға болады.

Экология саласындағы мемлекеттік басқарудың маңызды міндеттерінің бірі қоршаған орта сапасының нормативтерін белгілеу болып табылады. Басқарушылық процесс экологиялық нормативтерді белгілеуге негізделіп, содан басталады деп айтуға болады.

В.В. Петров қоршаған орта сапасының стандарттарын сипаттай келіп, былай деп атап көрсетті: «Бұл қоршаған ортаның жай-күйіне, өндірістік-шаруашылық және өзге де объектілердің қызметіне мемлекеттің құзыретті органдары қоятын бірыңғай, ғылыми-техникалық ілгерілеудің қол жеткен деңгейіне сай келетін талаптар, ережелер, нормативтер».

Кейіннен В.В. Петров өзінің тұжырымын толықтырып, былай деп анықтай түсті: «Қоршаған ортаның сапасын нормалау адамның қоршаған ортаға жол берілетін шекті ықпалдарының нормативтерін белгілеу жөніндегі қызметі болып табылады [5]».

Тәжірибенің қазіргі кезеңінде ғалымдар да мынаны түсініп отыр: адамның табиғатқа шаруашылық қызметімен қалдықтардың зиянды ықпалын толық жоюға болмайды. Бірақ табиғи ортаның ластануы мен оның қалыпты қызмет істеуінің арасындағы белгілі бір тепе-теңдікті орнату арқылы осы ықпалды біртіндеп төмендетуге қол жеткізуге болады, ол табиғат

теңгерімі бұзылуынан аулақ болуға мүмкіндік береді. Бұл міндет те экологиялық нормативтерге жүктеледі [3].

Экологиялық кодекстің 22-бабына сәйкес қоршаған ортаның сапасын нормалау – экологиялық қауіпсіздікті, экологиялық жүйелер мен биологиялық әртүрлілікті сақтауды қамтамасыз ететін қоршаған орта сапасын реттеу және оған жол беруге болатын әсерді белгілеу мақсатын көздейді [6].

Экологиялық нормаларды енгізу мына міндеттерді шешуге мүмкіндік береді:

1. Нормативтер адамның қоршаған ортаға ықпалының деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Қоршаған ортаның мониторинг тек табиғатты байқауға ғана құрылмайды. Бұл байқау мәнді болуға тиіс, ол техникалық көрсеткіштер көмегімен ауаның, судың және т.б. ластану деңгейін анықтауға тиіс.

2. Нормативтер мемлекеттік органның табиғат пайдалану қызметіне бақылауды жүзеге асыруына мүмкіндік береді. Экологиялық бақылау мынадан көрінеді: ол табиғаттың қалай ластануын анықтауды емес, керісінше оның ластануының белгіленген нормативтерден қандай деңгейде артып кетуін анықтайды.

3. Экологиялық нормативтер олардың асып кетуі жағдайында жауапкершілік шараларын қолдану үшін негіз болып табылады. Көбінесе экологиялық нормативтер кінәлі адамды жауапкершілікке тартудың бірден-бір өлшемі болады. Мысалы, кәсіпорынның қалдықтар шығарындысына рұқсаты бар делік, сондықтан табиғатты ластау фактісінің өзі жауапкершілікке тарту үшін негіз болып табылмайды. Егер кәсіпорын қалдықтар бойынша белгіленген нормативті арттырып жіберген жағдайда, оны жауапкершілікке тартуға болады.

Мынаны атап көрсету керек: қоршаған ортаны қорғау нормативтері тәжірибеде дербес сала ретінде экологиялық заңның түбегейлі қалыптасуына дейін-ақ қолданылды. Көптеген экологиялық стандарттарды әзірлеу үшін ұйымдық-әдістемелік база КСРО Мемстандарты бекіткен «Табиғатты қорғау саласындағы стандарттар жүйесі және табиғи ресурстарды пайдалануды жақсарту» МЕМСТ-ы болды. Осы МЕМСТ-ның негізінде табиғаттың әрбір объектісі үшін стандарттар әзірленді. Экология және биоресурстар министрлігі бекіткен «Қазақстан Республикасының үстіңгі

қабаттағы суларын қорғау Ережелерін», РНД 1.01. 03. 94 (Алматы, 1994)», МЕМСТ 17.2.3. 02.78 «Табиғатты қорғау. Атмосфера», МЕМСТ 17.1.3.1386 «Табиғатты қорғау. Гидросфера» және т.б. атауға болады. Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында зиянды заттардың және олардың 30-ға жуық қосылыстарының атаулары үшін шекті жол берілетін шоғырланудың тек атмосфералық ауаға арналған нормативтері ғана белгіленген [3].

Экологиялық нормативтерді енгізу тәжірибеде өзін ақтап отырғанын ескере отырып, заң шығарушы оларды экологиялық Кодексіне енгізу жолына барды. 23-бапта экологиялық нормативтердің мынадай түрлері баян етілген:

қоршаған орта жай-күйінің химиялық көрсеткіштеріне сәйкес белгіленген нормативтер;

қоршаған орта жай-күйінің физикалық көрсеткіштеріне сәйкес белгіленген нормативтер;

қоршаған орта жай-күйінің биологиялық көрсеткіштеріне сәйкес белгіленген нормативтер;

қоршаған орта сапасының ҚР заңнамасында көзделген өзге де нормативтері [6].

Қоршаған табиғи ортада зиянды заттардың жол беруге болатын шекті мөлшерде шоғырлану нормативтері адамға және белгілі бір кезеңге орташалануға жататын және мезгіл-мезгіл ықпалы жағдайында немесе бүкіл адам өмірі бойында оған және қоршаған ортаға тұтастай алғанда зиянды ықпал етпейтін зиянды заттардың барынша шоғырлануы ретінде анықталады. Нормативтер Қазақстан Республикасының бүкіл аумағында бірегей болып табылады. Оларды Денсаулық сақтау министрлігі әзірлейді. ЖШШ нормативтерін белгілеген кезде табиғаттың ластануының екі түрі – ең көп бір жолғы жол берілетін шекті шоғырлану және орташа тәуліктік жол берілетін шоғырлану ескеріледі. Біріншісі, адам организмнің қалыпты жұмыс істеуіне зиянды заттардың қысқа уақыттық ықпалының деңгейін анықтайды. Екіншісі, қоршаған орта ластануының жол берілетін деңгейін анықтайды, ол ұзақ кезең жағдайында адам организміне ықпалы оның денсаулығының жай-күйіндегі өзгерістердің пайда болуын туғызбайды. ЖШШ зиянды заттарының нормативтерін топтастыру негізі үшін біздің республикамызда қоршаған орта ластануының төрт деңгейі ескеріледі, олар – ылғалдың болмауы, тітіркену, созылмалы ауру, өткір ауру. Аталған деңгейлерді Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы әзірлеген.

Занда көзделген ережеге сәйкес қажет болған жағдайда кейбір аудандар үшін жеке жол берілетін заттардың неғұрлым қатаң нормативтері белгіленеді. Мұндай нормативтер табиғаттың қолайсыз жағдайларына қарай қоршаған ортаның елеулі түрде ластануы байқалатын немесе бұл аумақ курортты әрі рекреациялық аймақ болып табылатын аудандарға қатысты белгіленеді. Қоршаған ортаға ластағыш заттардың жол берілетін шекті шығарындылары – бұл уақыт бірлігіне шығарылатын зиянды заттардың мөлшері, ол жиынтығында зиянды заттар көздерінің шығарындыларынан белгілі бір өңір немесе елді мекен бойынша белгіленген нормаларынан артып кететін осы заттардың шоғырлануын ОЗШ болдырмайды. ЖШШ нормативтерін осы өңірдің қоршаған ортаның зиянды заттармен ластануының жалпы орта деңгейіндегі деректерінің негізінде кәсіпорындар әзірлейді. Зиянды заттың әрбір түрі бойынша орта деңгейін кәсіпорынға сол ауданның ауа райын зерттейтін қызметі хабарлайды, ол қоршаған ортаның мониторингін жүргізеді. ЖШШ-ның нормативтерін әзірлеу үшін кәсіпорын ғылыми-зерттеу институттарын тартады. Содан соң бұл нормативтер экология және табиғи ресурстар органдарына хабарланады, олар ЖШШ нормативтерінің дұрыс әзірленуін тексереді және кейіннен олардың сақталуына бақылауды жүзеге асырады.

Шудың, тербелістің, магнит өрістері мен өзге де зиянды физикалық әсерлердің жол беруге болатын шекті деңгейін (ЖШД) республиканың денсаулық сақтау органдары белгілейді және децибелдерде өлшенеді.

Әдеттегі тұрмыстық шуға 20 децибел көлемінде жол беріледі, адамның ауруды сезінуі 90 децибел шу кезінде пайда болады. Магнит өрістері, электрмагнитті сәулелену, радиоактивті әсер де адамның денсаулығына және қоршаған ортаға қауіпті ықпал етеді. Бұл нормативтерді Денсаулық сақтау министрлігі әзірлейді және сағатына микрорентгенмен өлшенеді. Экология және табиғи ресурстарды қорғау министрлігінде радиациялық қауіпсіздік бөлімі бар, ол екі бағыт бойынша бақылауды жүзеге асырады: табиғи радиация, яғни жер сәулеленуі де, жасанды радиация да адам қызметінің нәтижесі. Бір жағынан, радиацияның жол берілетін шекті деңгейін (ЖШР) нормалау

мәселелері 1997 жылғы 14 сәуірде қабылданған Қазақстан Республикасының «Атмосфералық энергияны пайдалану туралы» заңында және «Радиациялық қауіпсіздік туралы» заңында қарастырылады [7].

Ауыл және орман шаруашылығында агро-химикаттарды қабылдаудың жол берілетін шекті нормалары (ЖШН) пестицидтерге, минералды тыңайтқыштарға, қорғаныш заттарына және өсімдіктердің өсуінің химиялық үдеткіштеріне қатысты белгіленеді. Бұл нормативтерді де Денсаулық сақтау министрлігі әзірлейді және Ауылшаруашылығы министрлігімен келісіледі. Олар пестицидтерді қолдану деңгейін реттейді, бұл ретте судағы, топырақтағы, ауылшаруашылығы өніміндегі химиялық қосылыстардың мөлшері адам тұтынған кезде оның денсаулығына ықпал етпейді. Денсаулық сақтау министрлігі ЖШҚ-ын міндетті нормативтерінің дұрыс қолдануына бақылау жасау нәтижесінде өнімнің экологиялық нормативтерге сәйкес келуі тұрғысында өнімді (Қазақстан аумағында өндірілген немесе Қазақстан аумағына әкелінетін) сертификаттау енгізілді.

Сөйтіп, жоғарыда аталған анықтамалардың негізінде мемлекеттік-құқықтық реттеу ұғымын тұжырымдаймыз – бұл қоғамның өзара іс-қимылы жағдайында қоршаған ортамен, экологиялық құқықтарды жүзеге асырумен және мемлекет субъектілерінің экологиялық міндеттерін сақтаумен байланысты экологиялық тәртіпті қамтамасыз етуге бағытталған мемлекеттік органдардың атқарушылық-реттеушілік қызметі.

Қорыта келгенде, мақсаттарды жүзеге асыру келешекте қоршаған ортаны қорғау саласындағы мемлекеттік-құқықтық реттеу жүйесінің одан әрі дамуына, осы саладағы мемлекеттік-құқықтық реттеуді жүзеге асыру механизмдерінің одан әрі ілгерілеуіне және оларды халықаралық нормалармен стандарттарға сәйкес жүзеге асуына өз үлесін қосады.

Міне, осы мәселелерді шешу арқылы біз қоршаған ортаны қорғау саласындағы мемлекеттік-құқықтық реттеуді әлемдік үлгіге сай қалыптастыруға қол жеткізе аламыз.

Әдебиеттер

- 1 Петров И.В. Экологическая политика. <http://www.viking.ru>
- 2 Алехин А.П. Административное право Российской Федерации. – М.: Норма, 1997. – 516 б.
- 3 Байдельдинов Д.Л. Қазақстан Республикасының экологиялық құқығы. – Алматы: Интерлигал, 2005. – 395 б.
- 4 Күлтелеев С.Т. Қазақстан Республикасының экологиялық құқығы. – Алматы: HAS, 2003. – 328 б.
- 5 Петров В. Экологиялық құқық. – М.: Норма-Принт. – 1995, 197 б.
- 6 Қазақстан Республикасы. 2007 ж. 9 қаңтарда қабылданған Заң. – №320-111 ҚРЗ. Экологиялық кодекс. – Астана: Ақорда, 2007. – 163 б.
- 7 Сулейменов Р.К. Экологиялық нормалау мәселелері // Заң газеті, – №43, 2006. – 3-б.

References

- 1 I.V.Petrov. Ecological of politician. <http://www.viking.ru>
- 2 Alehin A.P. Administrative law of Russian Federation. – М.: Norma, 1997. – 516.
- 3 Baideldanov D.L. Republic Kazakhstan ecological right. – Алматы: interligal, 2005.-395.
- 4 Kultebaev S.T. Ecological right Republic Kazakhstan. – Алматы: HAS, 2003. – 328.
- 5Petrov V. Ecological right. – М.: Norma – Print. – 1995, 197.
- 6 Law of Republics Kazakhstan. 2007 ж. №, 320-111. that was accepted 9th in January.Ecological кодекс. – Astana: Akorda, 2007. – 163.
- 7 Suleymenov R.K. Ecological questions // of normalization newspaper of Law. 2006. – №43, 3 б.

Ж.Д. Ергозова, Б.А. Сериев

Нормализация государственно-правового регулирования качества окружающей среды

В данной научной статье рассматривается нормализация качества окружающей среды, раскрывая важность упорядочения государственно-правовых норм.

Ключевые слова: государственное управление, государственное регулирование, природные ресурсы, состояния окружающей среды, нормализация.

Zh.D. Ergozova, B.A. Seriev

Normalization state – legal adjusting of quality of environment

In this scientific article discusses normalization of environmental quality, revealing the importance of streamlining State-legal norms.

Keywords: state managements, state adjusting, natural resources, states of environment, normalization.